

Добрин Спасов

**ЛОГИКА,
ОСНОВАНА НА ОНТОЛОГИЯ**

СЪДЪРЖАНИЕ

ВРЪСТНИК ОТ РАЗЛИЧНО ПОКОЛЕНИЕ	9
(от съставителя)	
ВМЕСТО УВОД	
ОБЩАТА ТЕОРИЯ НА ОТНОШЕНИЯТА	
КАТО ЗАЛОГ НА ФИЛОСОФСКАТА ЛОГИКА	13
РАЗДЕЛ I	
АНАЛИЗ НА ПОЗНАНИЕТО	23
1. Практическият контекст на темата	23
2. Теоретически основи на темата	26
2.1. Аналитико-синтетичен	
поглед към анализа и синтеза.....	26
2.2. Относно отношенията.....	45
2.3. Програма за изследване на отношенията.....	64
3. Разработка на темата	66
3.1. Аспекти на познанието	66
3.2. Реляционен анализ	
на философско-гносеологическия аспект в познанието	79
3.3. Реляционен анализ	
на методичното познание изобщо	106
3.4. Главни видове методично познание	110
3.5. Заключение	165
РАЗДЕЛ II	
СИМВОЛНА ЛОГИКА	167
Предговор за философи	167
Предговор за филолози	171

Предговор към второто издание.....	173
ЧАСТ I. ОСНОВНИ ПОЛОЖЕНИЯ	175
А. Общият знаменател на логическите учения	175
Б. Гносеологически различните „числители“	184
В. Теорията на отношенията изобщо – най-дълбока същност на логиката	198
ЧАСТ II. МЕЖДИННИ ТЕМИ	213
А. Класическата формална логика	213
Б. Логико-лингвистически въпроси	236
В. Тълкуване на „интерпретацията“	250
ЧАСТ III. СИМВОЛНАТА ЛОГИКА.....	257
А. Пропозиционалната логика	258
§ 1. Молекулярните положения – тема на пропозиционалната логика	259
§2. Логическите константи и обикновеният език.....	264
§3. Онтологическо-гносеологически подход към съчетанията от положения	272
§4. Основни умозаключителни схеми.....	280
§5. Бележки за необходимостта и възможността.....	286
§6. Законите на символната логика	293
§7. Законът за достатъчното основание и единството на логиката	308
§8. Логическите задачи.....	315
§ 9. Моделиране и логическо изчисление.....	334
§10. Философската многозначителност на тризначната логика.....	346
Б. Функционалната (предикатната) логика	362
§ 1. Логически мотиви за разработката ѝ.....	362
§2. „Функции“ и „аргументи“	364
§3. Относно отношенията	376
§4. Универсален и екзистенциален квантор	386
§5. Стари познати в нови костюми	392
В. „Логиката на класовете“, класирана последна	401

Г. Още за взаимоотношенията между „пластовете“ и разделите на символната логика	407
§1. „Пластовете“	407
§2. Разделите	410
§3. Ариергардно сражение с номинализма	414
ЧАСТ IV. ЗАКЛЮЧИТЕЛНИ ТЕМИ	424
А. За едната философия и многото философии на многото науки	424
Б. Логиката на науката и логиката в науката	429
В. Философска логика, философия на логиката, логика	434
Г. Около „логиката на въпросите“	454
Д. Деонтична логика?	464
ЧАСТ V. ПРИЛОЖЕНИЯ	480
А. Бележка за диалектичката логика	480
Б. Семиотиката (знакознанието)	485
В. Философски поглед към функциите на езика	499

РАЗДЕЛ III

НОВИ СТАТИИ (1997–2007)	517
Една „диалектическа логика“ като философско ниво на логическите изследвания	517
Приложения:	
1. „АктОвизъм“ и „контентизъм“	534
2. Нови употреби на двueleментна и двустойностна матрица	537
Логическите закони (опит за развиване на отхвърлената от Димитър Михалчев „традиционна логи- ка“)	541
1. Закон за достатъчното основание	543
2. Закон за тъждеството	545
3. Закон за противоречието	549
4. Закон за изключеното трето	556
5. Закони на двузначната символна логика	565
„Философската логика“ и „философията на логиката“ като недоразумения	577
„Трети път“ в джунглата на релациите	587

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ БЕЗГРАНИЧНОТО Е... БЕЗ ГРАНИЦИ.....	599
Деян Деянов СПАСОВ И РЪСЕЛ: РЕЛАЦИОННИТЕ СВОЙСТВА КАТО ПРОБЛЕМ ПРЕД ФИЛОСОФСКАТА ЛОГИКА (приложение)	607
CONTENTS.....	633

ВМЕСТО УВОД
**ОБЩАТА ТЕОРИЯ
НА ОТНОШЕНИЯТА КАТО ЗАЛОГ
НА ФИЛОСОФСКАТА ЛОГИКА**

(проф. Добрин Спасов пред сп. „Философия“)

Деян Деянов: *Проф. Спасов, изборът на теорията за отношенията за тема на това интервю далеч не е продиктуван само от това, че наскоро предстои да излезе книгата Ви „Логика, основана на онтология“, която свидетелства, че до голяма степен тази проблематика е инвариантът на Вашата биография на философски логик. Той е продиктуван преди всичко от това, че тъкмо в нея според мен са съсредоточени – въпреки скромността на самооценките Ви – логическите Ви открития. Нека се върнем към самото начало: какво предизвиква интереса Ви към „полузабравения проблем за вътрешния, външен или вътрешно-външен характер на отношенията“? Допринесоха ли критическите Ви занимания с Димитър Михалчев за този интерес?*

Добрин Спасов: Когато се интересуваш от едно особено отношение (например логическото следване, основано върху необходими зависимости по истинност), нормално е да се запиташ: а що е отношение изобщо? Много е вероятно тогава да установиш, че употребяваш дума, която „разбираш“, без да знаеш точно какво означава тя. Но въпросът „вътрешни или външни“ са отношенията се открои пред мен не при опитите за тяхното дефиниране (което можех да заема от математиката), а в гносеологическите дискусии, характерни за тогавашния български философски живот. В тази насока важна роля изигра ремкеанският „гносеологически

монизъм“ с един от често премълчаваните свои моменти. Става дума за третирането на познаваните материални обекти като „особености на предметната определителност на съзнанието-индивид“. Тази къдрава формулировка означава просто, че познаваните предмети се схващат като вътрешно-присъщи – свойствени – на познаващия субект, който „безотносително“ ги „има“. В този случай абсурдните следствия са очебийни, въпреки протестите на Д. Михалчев срещу Лениновото квалифициране на ремкеанството като „иманентна философия“. Междувременно се запознах и със стари английски неореалистически опити за преодоляване на подобен субективизъм чрез обявяване на познанието за „външно отношение“. Този възглед също не ме задоволи поради своята явна едностранчивост: познанието, разбира се, е външно спрямо познавания обект, доколкото „на него нищо не му става, когато някой го познава“. Но за познаващия субект то е вътрешно, защото е съзнаване, което е самата същност на съзнанието. От констатирането на тези факти до конструирането на „теорията“ за номинално отдавна известните „релационни свойства“ и парадоксалните „вътрешно-външни отношения“ имаше само една крачка.

Д. Д.: В теорията си за вътрешно-външния характер на отношенията Вие възлагате големи надежди на „синтетичното понятие релационно свойство“; и, макар и релационните свойства да са обсъждани и преди Вас от Мур или Финдли, тъкмо Вие сте ги обвързал с критическото преосмисляне на Ръселовото понятие за смисъл на отношението и – оттук – с преодоляването на теорията му за външния характер на отношенията. Бихте ли обобщил накратко в какво се състоят критиките Ви към Ръселовото схващане за смисъла на отношението и в какво – влиянието, което той е оказал върху Вашето понятие за релационно свойство? Имали ли сте шанса да обсъдите тези критики и това влияние по време на срещите си с Ръсел (и след това с Ейър)?

Д. С.: Резервите ми спрямо Ръселовия „смисъл на отношенията“ произтичат от скритата в него опасност от лингвистическо и психологистическо замъгляване на един онтологически

проблем. Терминът „смисъл“ естествено ни отправя към комуникативни отношения, а „движението“ от едно относимо към друго, като ред на разглеждане, е по-скоро психологическа процесуалност. Независимо от това обаче, внимателният анализ на различните „смисли“ например на едно асиметрично отношение може да доведе до осъзнаване на различните релационни свойства, които го съставляват.

Някакво споменаване на името ми от Ръсел бе породило мълвата за мои срещи (в множествено число!) с него. В действителност един-единствен път имах възможност да разговарям с големия английски философ: бях му представен от лейбъристкия политик Майкъл Фут по време на принудителното преместване на антивоенна демонстрация от „Дъ спийкър корнър“ в Хайд парк до Трафалгарския площад. Но тази обстановка изключваше подробен философски разговор. Що се отнася до Алфред Ейър, с него наистина съм разговарял многократно, но той не проявяваше голям интерес към каквато и да било обща „теория на релациите“. Така че „вътрешно-външните отношения“ са си... доморасли растения, макар и подхранвани с внос от чужбина.

Д. Д.: Преди над тридесет години Кирил Делев, един от тънките познавачи на аналитичната философия по онова време, писа по повод на книгата Ви „Анализ на познанието“ (в която можем да открием едно от най-вдъхновените изложения на теорията Ви), че читателят ще бъде признателен на автора „дори тогава, когато много или малко не ще бъде съгласен с неговите становища, защото ще бъде принуден да мисли сам по тези въпроси и, сигурен съм, ще се убеди, че е по-лесно да не се съгласи с автора, отколкото да стигне до някое по-задоволително решение“. Каква впрочем бе тогавашната реакция на четящата философска публика към теорията Ви за вътрешно-вътрешния характер на отношенията? И каква беше реакцията на тогавашната политическа власт към философското Ви инакомислие (като се има предвид, че книгата е публикувана веднага след събитията в Чехословакия през 1968 г.)?

Д. С.: Не отричам, че по „онова време“ не беше рядкост грубата и късогледа политическа намеса в „света на идеите“. Но в моето съзнание сега тя избледнява, съпоставена със спомените от нарастващото либерализиране на тогавашния режим и бързо намаляващата необходимост на философското свободомислие да се защитава например с цитатнически бронежилетки.

Д. Д.: *Тогава, когато твърдите, че отношенията – макар и да не могат да бъдат сведени до обикновени свойства (до тук Вие следвате Ръсел) – могат да бъдат сведени до релационни (тук вече го критикувате), Вие настоявате, че „релационните свойства не предполагат отношенията, а просто ги съставляват“. И все пак: няма ли някаква същностна необходимост, която предопределя, че ако „ a е по-голямо от b “, то „ b е по-малко от a “ (а не, да кажем, че „ b е върху a “), и която е в сила дори когато в действителност a не е по-голямо от b ? Тогава това, че именно тези две релационни свойства съставляват отношението между a и b , не означава ли, че те някак си го предполагат или – по-скоро – че предполагат съотнесеността на по-голямото с по-малкото „за всяко възможно x “? Това не означава ли, че формулата „релационните свойства не предполагат отношенията, а просто ги съставляват“ е в сила само за т.нар. мезоотношения?*

Д. С.: Както разбирам, създам впечатление, че приписвам логически приоритет на релационните свойства спрямо отношенията. Фактически тезата ми е, че например едно диадично отношение на a и b Е, се състои, от техните съответни релационни свойства; от своя страна, те СА, заедно съставляват, това отношение. Предпоставеното от тях, или от него, всъщност са обикновени свойства. Но и те нямат логически приоритет спрямо отношенията изобщо, защото непременно са свойствени на нещо – „отнесени“ са към него. Само че, за разлика от „нашите“ релационни, те са само вътрешно-присъщи на относимите... По-начало „взаимопроникването“ между философските категории като „най-висши родове“ (Аристотел) е такова, че разделянето им на основни и производни е... относително. Така че не само

свойството е релационно, но и отношението като цяло е свойствено – на двойки, тройки и т. н, чиито елементи, за разлика от обикновените общи свойства, то характеризира „заедно и само заедно“, а не и поотделно – от „а и в си приличат“ не следва „а си прилича и в си прилича“, докато „а и в са бели“ означава „и а е бяло, и в е бяло“... Но въпреки цялата условност на разграничението между качествени онтологически категории (например вещь, свойство и отношение) и количествени (например общо и частно), не виждам по-добра основа за анализиране и систематизиране на „логическите обекти“. А тук исках да кажа само, че не съм просто „релационист“ (или „релятивист“?).

Д. Д.: В предговора към изданието на „Символна логика“, в което са публикувани студиите на Недялко Мерджанов „по проблемата за отношенията“, Вие заявявате, че те „се отличават с оригиналност и дълбочина“; заедно с това, обаче, Вие никъде досега не сте обсъждал следствията, които Мерджанов извлича от Вашата теория за релационните свойства. Склонен ли сте да приемете тълкуването му на вкоренеността на релационните свойства в обикновените през „материалистическото разбиране на връзката възможност – действителност“ (според което обикновените свойства се разглеждат като възможност, т.е. като „вътрешни условия“ на релационните)? Приемате ли критиката на Мерджанов към мезоотношенията, съсредоточена в афоризма, че те „ако са ‘мезо’ – не са отношения, а ако са отношения – не са ‘мезо’“?

Д. С.: В противопоставката „възможност – действителност“ не харесвам игнорирането на действителните възможности като част от реалните условия за появяването на нещо. Обикновените свойства на нещата явно се подвеждат под тази характеристика. Знае се, например, какви качества трябва да притежаваш и какви действия трябва да извършиш, за да придобиеш релационното свойство „баща“.

Едно отношение е „мезо“, когато от общия вид на включено в него релационно свойство не можеш да заключиш дали отношението е рефлексивно или ирефлексивно, симетрично или асимет-

рично, транзитивно или интранзитивно. Например, уважението, изпитвано от а, не е непременно и самоуважение – има хора с инфериорни комплекси; от това, че „а обича b“, не следва непременно, че и „b обича а“ – съществува и „безответна любов“, за каквато се пее в руски песни; това, че тимът а побеждава тима b, който побеждава тима с, не придава стопроцентова вероятност на очакването, че а ще победи с... Но Мерджанов е прав, че в обективната конкретика имаме или „да“, или „не“, т.е. визираното отношение реално се оказва или рефлексивно, или ирефлексивно; или обратимо, или необратимо; или преносимо, или непреносимо... Остава обаче да се доизяснят и онтологическите условия за неопределеността на предварителното им характеризиране.

Д. Д.: Като философски логик Вие винаги сте търсил в логиката „най-общите определения на обективното съдържание“, т.е. наистина сте държал на една „логика, основана на онтология“. Не мислите ли тогава, че зад униформения технически апарат на модерната логика на отношенията трябва да разграничим по „най-общите определения на обективното им съдържание“, а – оттук – и по логическата им форма „а е вляво от b“, „а е баща на b“ и „а удря b“? Или, казано иначе, не трябва ли зад граматическата разлика между прилагателното, съществителното и глагола да бъде открита собствено логическата разлика (останала незабелязана от Ръсел) между реляционното свойство, реляционната същност и, така да се каже, реляционността на действието?

Д. С.: Не бих се наел да откривам „зад“ граматическите категории строго определени онтологическо-логически квалификации. Струва ми се, че в граматиката много често имаме „като че ли“. Така например думата „нищо“ е съществително, без наистина да означава субстанция; тя може да функционира като подлог, без да означава субект на действие или носител на състояние; от „бездействам“ като глагол би трябвало поначало да очакваме рефериране на някакво действие, но той означава по-скоро състояние, което според Аристотел спада към „неустойчивите свойства“; свойствата нормално се бележат с прилагателни, кои-

то обаче могат да означават и цели сложни индивиди и да функционират даже като собствени имена – Черният, Кривият и т.н. Затова нека оставим граматичите сами да си правят своите формални разграничения... Що се отнася до примерите „а е вляво от b“, „а е баща на b“ и „а удря b“, според мен те всички означават релационни свойства на а: най-напред като член на пространствено, после на роднинско и накрая – на причинно отношение.

Д. Д.: Ще завърши с един мисловен експеримент (на който надали бих подложил самия себе си). Ако сега прочетете собствената си теория за вътрешно-външния характер на отношенията – такава, каквата я откриваме в „Анализ на познанието“ и в „Символна логика“ – с очите не на автор, а на критичен читател, то за какво бихте подложил на критика нейния (четиридесет и три годишен) автор и кое бихте оценил като негова заслуга? И, ако имате възможност да му дадете съвет как в светлината на критиките Ви да очертае отново своята „програма за изследване на отношенията“, то какво бихте го посъветвали?

Д. С.: Едва ли човек, прехвърлил 80 години, може да коригира творчески грешки, които е допуснал в далечната си младост. Изминаването на по-дълъг път обаче често култивира по-добър вкус към системността. Заради нея сега, със задна дата, бих пожелал диалектическият синтез, добил израз в „релационните свойства“ или „вътрешно-външните отношения“, да бъде последователно приложен за преодоляване например на: „правия“ и „обратния“ редукионизъм в онтологията; фалшивата дилема „репрезентационизъм“ или „презентационизъм“ в гносеологията; „методологическия индивидуализъм“ и структуралисткия „холизъм“ в социологията... Вероятно в низходящ общностен ред могат да бъдат посочени и други заплетени проблеми, които крещят за разплитане чрез диалектически анализ и синтез. Но нека конкретизирам накратко поне изброените.

„Правият редукионизъм“ може да бъде илюстриран, например, със свеждането на социалното към биологическото ниво на човешкото развитие, на биологическото към химическото и на химическото – към микрофизическото. Най-солидната опо-

ра на тази редукция е фактът, че при разрушаването на всички многобройни сложни образувания в последна сметка остават малък брой микроелементи. Ако пренебрегнеш безкрайните възможности за тяхното реструктуриране, ако не признаеш, че многообразието на отношенията означава „емерджентни“ свойства на нови цялости и стари елементи, ще обявиш качествено богатство на света за необяснима илюзия и ще виждаш, например, в историческите събития само някакви молекулярни вихри! И с такива възгледи може да се живее, но не човешки, не разумно... А под „обратен редукционизъм“ разбирам свеждането на по-„долни“ към по-„горни“ еволюционни нива, с което ни заплашват например, когато приписват изцяло културноисторически характер и на естествена научните „парадигми“. Това също е теоретическо обедняване на света и също е преодолимо чрез богатството на релационните свойства и вътрешно-външните отношения.

Българската гносеология, отчасти и по моя вина, беше свеждана до противоборство на „репрезентационизъм“ и „презентационизъм“. Тези противоположности обаче имат за общ знаменател тезата, че съзнаваното непременно са съдържания, свойствени на субекта. Само че, докато според презентационизма те са „интуирани“ или, както е при ремкеанците, „безотносително имани“, репрезентационизмът ги смята за „делегирани“ от външни обекти, които няма как сами да „влязат“ в съзнанието... Последователният репрезентационизъм е, разбира се, несъстоятелен. Ако всякога осъзнаваме само „представители“ на познаваното, явява се логическа потребност от безброй „представители“ на „представителите“. А това е известно като теоретически неизбродима „лоша безкрайност“. От своя страна и презентационизмът влиза в явен конфликт с безбройните случаи, при които съдим за едно въз основа на друго. Така е и при обикновените асоциативни или логически връзки, така е и при моделирането, което заема толкова важно място в съвременното научно познание. А не бива да се забравя, че всяко съзнаване на всеки външен обект се опосредства и от причинна връзка с него.

И така, нито презентационизъм, нито репрезентационизъм. Или: и презентационизъм, и репрезентационизъм. Но тяхното диалектическо синтезиране или отрицание явно е неосъществимо чрез обикновени свойства и чисто вътрешни или чисто външни отношения.

Сега виждам, че в някогашните си публикации съм сравнително добре с общосоциологическото приложение на релационните свойства или вътрешно-външните релации. Обществото наистина не може да бъде разбрано нито като сума от изолирани човешки индивиди, нито като съвкупност от чисти структури – безразлични към структурираните единици, в духа на т.нар. „теоретически антихуманизъм“. Класовите, професионални и т.н. характеристики на хората са сред най-убедителните примери за релационни свойства, които формират обществените отношения и се формират в тях.

Преди няколко десетилетия вероятно съм могъл да продължа прилагането на скицираната релационна теория към много други области. Но сега? Изглежда, че ми е време за философско „завещание“ под формата на покана към някои млади философи да тръгнат по набелязания път.

20.IV.2007 г.